

Armas, Tero ja Moilanen

– sukupuoli kolmannen luokan oppikirjoissa

Paula Villanen

Kasvatustieteen pro gradu-tutkielma

Kevät 2011

Opettajankoulutuslaitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja Merja Kauppinen

TIIVISTELMÄ

Tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohteena on sukupuolten määrällinen esiintyminen oppikirjoissa. Erityisesti kiinnostuneita ollaan kirjojen päähenkilöiden sekä opettajahahmojen sukupuolijakaumasta. Tutkimuksessa analyysin kohteena on joukko kolmannen luokan matematiikan, äidinkielen ja kirjallisuuden sekä ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoja. Tutkimukseen valituista oppikirjoista laskettiin manuaalisesti feminiinisten, maskuliinisten ja neutraalien hahmojen lukumäärät.

Maskuliinisten hahmojen havaitaan olevan feminiinisiä yleisempiä tarkasteltaessa sukupuolten esiintyvyyttä tässä tutkimuksessa mukana olevien oppikirjojen teksteissä. Kuvituksissa on runsaasti vaihtelua siinä, minkä verran niissä esiintyy eri sukupuolten edustajia. Useimmissa oppikirjoissa kuvien enemmistö kuvaa maskuliinisia hahmoja, mutta myös muunlaisia jakaumia on havaittavissa. Oppikirjojen teksteissä opettaja kuvataan lähes poikkeuksetta sukupuoleltaan neutraalina. Kuvituksissa sukupuolineutraalius poistuu ja jopa 24 oppikirjojen 29:stä opettajan kuvasta on maskuliinisia. Oppikirjojen yhteiskunnallinen merkitys on suuri, ohjaavathan ne koulujen työtä ja oppilaiden ajattelua toimien opetussuunnitelman korvikkeena. Tulokset osoittavat uusimpienkin oppikirjojen korostavan voimakkaasti maskuliinisuutta.

Tutkimuksen avainsanat: sukupuolijakauma, tasa-arvo, oppikirja

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	2
1 JOHDANTO	5
2 OPPIKIRJA OSANA OPETUSTA	6
2.1 Oppikirjan vaiheita	6
2.2 Oppikirja oppimateriaalina	7
2.3 Sukupuoli oppikirjoissa	7
2.4 Oppiaineiden maailmankuvat	10
3 MENETELMÄ	12
3.1 Oppikirja tutkimuksessa	12
3.1.1 Matematiikka	12
3.1.2 Äidinkieli ja kirjallisuus	13
3.1.3 Ympäristö- ja luonnontieto	15
3.2 Tutkimuksen toteuttaminen	16
4 SUKUPUOLTEN ESIINTYMINEN OPPIKIRJOISSA	17
4.1 Oppikirjojen tekstien sukupuolittuneisuus	17
4.1.1 Matematiikka	17
4.1.2 Äidinkieli ja kirjallisuus	18
4.1.3 Ympäristö- ja luonnontieto	18
4.2 Oppikirjojen kuvitusten sukupuolittuneisuus	19
4.2.1 Matematiikka	19
4.2.2 Äidinkieli ja kirjallisuus	20
4.2.3 Ympäristö- ja luonnontieto	21
4.3 Eroavuuksia oppikirjojen tekstien ja kuvien sukupuolittuneisuudessa	22
4.3.1 Matematiikka	22
4.3.2 Äidinkieli ja kirjallisuus	26

4.3.3 Ympäristö- ja luonnontieto	30
4.4 Oppikirjojen päähenkilöiden sekä opettajahahmojen sukupuoli	35
POHDINTA	37
LÄHTEET	39

1 JOHDANTO

Sukupuoliroolit ovat läsnä ihmisen elämässä kehdosta hautaan. Aikaisemmissa tutkimuksissa (mm. Lahelma & Gordon, 1999; Soininen ym. 2001) on havaittu koulumaailman ja erityisesti oppikirjojen olevan vahvasti sukupuolittuneita, ja vanhahtavia sukupuolirooleja toistavia. Oppikirjat eivät ole sukupuolineutraaleja siitäkään huolimatta, että opetussuunnitelmissa ei tyttöjä ja poikia näy. Tekstissä neutraalina esiintyvä henkilö saa sukupuolen kuvissa välittäen stereotyyppistä käsitystä miehistä ja naisista. (Lahelma & Gordon, 1999, 100.)

Hallitus on tasa-arvo-ohjelmassaan korostanut oppimateriaalien merkitystä sukupuolten tasa-arvon toteutumisessa. Ohjelman mukaan oppimateriaalien sukupuolia koskevat piiloviestit olisi tunnistettava ja analysoitava. (Soininen ym. 2001, 158 -161.) Tästäkin huolimatta opetushallituksen pyynnöstä toteutetussa raportissa todetaan, ettei sukupuolijakauma oppikirjoissa ole tasainen, vaan maskuliiniset hahmot ovat esillä enemmän kuin feminiiniset. Tutkimuksessa tarkastellaan maskuliinisten ja feminiinisten henkilöiden määrää oppikirjojen teksteissä ja kuvituksissa. (Tainio & Teräs 2010)

Tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohteena on sukupuolten määrällinen esiintyminen oppikirjoissa. Erityisesti kiinnostuneita oltiin kirjojen päähenkilöiden sekä opettajahahmojen sukupuolijakaumasta. Lisäksi tutkimuksessa tarkkaillaan kuvan ja tekstin tuottamaa mahdollisesti ristiriitaista informaatiota. Nämä näkökulmat ovat aiemmin tehdyistä tutkimuksista puuttuneet. Tekstiä lukiessaan lukija hakee virikkeitä maailman ymmärtämiseen sekä omien havaintojensa ja kokemusmaailmansa vahvistamiseen. (Hiidenmaa 2004, Palmu 1992) Oppikirja on vahva osa oppilaan maailmankuvan syntymisessä. Ei ole lainkaan yhdentekevää millaisia sukupuolimalleja niiden päähenkilöt välittävät.

2 OPPIKIRJA OSANA OPETUSTA

Tavallisimmin oppikirja määritellään varta vasten opetus- ja oppimistarkoituksiin laadituksi teokseksi, joka käsittelee jotain tiettyä opinalaa. Oppisisältöä on muokattu ja jaoteltu huomioiden oppijan ikä, taso ja tavoitteet. (Häkkinen 2002, 11.)

2.1 Oppikirjan vaiheita

Suomalaisen oppikirjan historia alkoi 1500-luvun puolivälissä Mikael Agricolan *ABCkirian* eli aapisen ilmestymisestä. Kyseessä oli suomenkielisille papeille ja heidän oppilailleen tarkoitettu aapinen, jonka sisältö lyhyen aapistekstin lisäksi käsitteli suurimmaksi osaksi uskonopin alkeita. (Häkkinen 2002, 23 -24.) Varsinainen suomenkielisen oppikirjan läpimurto tapahtui vasta 1830-luvulla ensimmäisten suomenkielisiksi oppikirjoiksi laadittujen teosten ilmestyttyä. Suomi ei ollut kouluissa virallinen opetuskieli, joten ensimmäiset suomenkieliset oppikirjat olivat lähinnä itseopiskelijoiden apuna. Kirjakielen kehittymisen kannalta oppikirjoilla oli kuitenkin suuri merkitys. (Häkkinen 2002, 41 -44.)

Itsenäisyyden ajan alun aapisissa yhtenäinen moraalinen sisältö perustui luterilaiseen kristillisyyteen ajatuksineen synnistä, lapsen velvollisuuksista vanhempiaan, isänmaata ja Jumalaa kohtaan sekä odotukseen lapsen nöyryydestä, tottelevaisuudesta ja kiitollisuudesta. 1960-luvun radikaalin murroksen aikana aapisten ja lukukirjojen kertomuksiin syntyi moraalisuus, jossa hyvä perustellaan hengellisten argumenttien sijaan sosiaalisilla. (Koski 1999, 23.) Koulujärjestelmän ja opetusmenetelmien kehittyminen sekä tiedon taso on vaikuttanut koulukirjojen kehittymiseen. Osaltaan kehitystä kiihdyttää kustantajien kilpailu, jolloin valmistetaan yhä houkuttelevampia teoksia. Opettajan tehtäväksi jää päätellä, mitkä uudistukset ovat rakentavia opetuksen ja oppimisen kannalta. (Häkkinen 2002, 75 -79.)

2.2 Oppikirja oppimateriaalina

Opetussuunnitelman toteutumista käytännössä voidaan tukea erilaisilla oppimateriaaleilla ja -välineillä. Tehostaakseen opetustaan niin ryhmämuotoisessa kuin yksilöllisessäkin opetuksessa, opettaja tarvitsee työssään työkaluja. Pedagogisesti onnistunut oppimateriaali ei tavoittele pinnallisia, hetkellisiä ja nopeasti näkyviä muutoksia, vaan asettaa kysymyksiä ja houkuttelee etsimään vastauksia. Oppimisen virittäminen ja tukeminen ovat oppimateriaalin perustehtäviä. (Uusikylä & Atjonen 2002, 140 -142.)

Koulujen työtä ja oppijan ajattelua ohjaavat oppikirjat, joista on tullut käytännöllinen opetussuunnitelman korvike. (Hiidenmaa 2004, 216 -218.) Opetussuunnitelma antaa keskeisen sisällöllisen pohjan oppikirjoille, ja oppikirjat ovatkin esimerkkejä opetussuunnitelman sovelluksista käytäntöön toimien samalla myös piilo-opetussuunnitelmana. (Kauppinen ym. 2008, 204.)

Uusikylä (2002, 143) toteaa opettajien olevan varsin oppimateriaalisidonnaisia ja arvelee monen opettajan opetuksen tukeutuvan pääosin työ- ja oppikirjoihin, opetusmonisteisiin tai muuhun kirjalliseen aineistoon. Hänen mukaansa ongelma voi muodostua tavasta, jolla oppikirjaa hyödynnetään ja käytetään. Oppikirjan käyttö ei sinänsä ole huono asia. Jos oppikirjaa käytetään orjallisesti, saattaa opetustuokiosta tulla turhan kaavamainen.

2.3 Sukupuoli oppikirjoissa

Koulu on sukupuolittunut paikka, jossa sukupuolta tuotetaan, luetaan ja tulkitaan mm. puheessa ja teksteissä. Kulttuurisena konstruktiona sukupuoli ilmenee opetuksessa ja oppimateriaalien sisällöissä ja valinnoissa. (Palmu 1999, 181 -183.) Koulun kasvatustavoitteena tasa-arvo on pitkän ajan tulos, joka edellyttää muutoksia yhteiskuntarakenteessa ja kulttuurissa. Hallituksen tasa-arvo-ohjelman mukaan opettajille ja oppilaille tarvitaan sukupuolten tasa-arvon

toteutumista edistäviä oppimateriaaleja. Oppimateriaaleista olisi tunnistettava sukupuolia koskevat piiloviestit ja niitä olisi analysoitava. Opettajia ja kasvattajia tulisi rohkaista käyttämään sukupuolisidonnaisuutta purkavia asenteita ja opetustapoja. (Soininen ym. 2001, 158 -161.)

Opetussuunnitelmissa kuvatuissa oppisisältöjen määrittelyissä ei näy tyttöjä ja poikia, mutta oppikirjoissa sukupuolineutraalius poistuu. Tulokset oppikirjojen analysoinneista viittaavat siihen, että materiaaleissa toistuu stereotyyppinen kuvaus naisista ja miehistä. Poikien ja miesten kuvaukset ovat yleisempiä kuin tyttöjen ja naisten ja heitä kuvataan useammin aktiivisissa rooleissa. Suomessakin monissa uudemmissa kirjoissa näkyy yrityksiä murtaa tätä mallia, mutta usein tiedostamattomasti viestit välittyvät kirjojen kuvituksissa tai matematiikan tehtävissä. Esimerkiksi ammattien kuvauksissa ei tekstissä useinkaan kerrota, että työntekijän sukupuolella olisi merkitystä. Neutraali henkilö saa sukupuolen kuvissa, jolloin oppilaille välittyy käsitys siitä, että automekaanikot ovat miehiä ja sairaanhoitajat naisia. (Lahelma & Gordon, 1999, 100.) Myös Soininen ym. (2001) nostavat esiin oppikirjoissa esiin tulleen sukupuolten eriarvoisuuden. Oppimateriaaleissa sukupuolinen syrjintä näkyy oppilaisiin luotuna tiedostamattomina virhepäätelminä ja ennakkoluuloina, jotka sisältävät piilotettuja viestejä eri sukupuolille kuuluvista ominaisuuksista. Miehiset roolit ovat enemmän näkyvissä, minkä lisäksi naiset ja miehet kuvataan usein perinteisten sukupuoliroolien mukaisesti. Oppikirjoissa miehet toimivat kodin ulkopuolella eri ammateissa ja tehtävissä, jolloin oppilaille annetaan kuva siitä, että miehet ovat dominoivia ja aktiivisia uraihmisia. Vaikka suurin osa oppilaiden äideistä käy töissä, kuvataan naiset useimmiten hoiva- ja kotiaskareissa. Tyttöjä ei useinkaan kuvata sankarihahmoina, mutta pojat ovat oppikirjoissa usein seikkailijoita ja tutkimusmatkailijoita. Näin yhteiskuntaan juurtuneet käsitykset sukupuolesta siirtyvät koulussa oppilaisiin lokeroiden tytöt ja pojat feminiinisiin ja maskuliinisiin rooleihin (Soininen ym. 2001, 160 -164.).

Opetushallituksen pyynnöstä toteutetussa raportissa Tainio ja Teräs (2010) selvittävät miten sukupuoli ilmenee peruskoulun oppimateriaaleissa. Tutkimuksessa tarkastellaan maskuliinisten ja feminiinisten henkilöiden määrää oppikirjojen teksteissä ja kuvituksissa. Tulokset osoittavat, että sukupuolijakauma ei ole tasainen, vaan maskuliiniset hahmot ovat esillä enemmän kuin feminiiniset. Kolmannen vuosiluokan äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen kuvituksissa maskuliinisten hahmojen osuus on 58,5 % ja feminiinisten 34,8 %. Myös teksteissä esiintyy enemmän maskuliinisia (56,8 %) kuin feminiinisiä sukupuolittavia sanoja. Useissa teksteissä maskuliininen henkilö kuvataan rohkeaksi sankariksi ja tyttö vastuulliseksi. Stereotypisoivien merkitysten lisäksi kirjasarjojen kertomuksissa pyritään myös tasa-arvoisuuteen. Matematiikan kirjoissa kuvattuja maskuliinisia hahmoja on 54,4 % ja feminiinisiä 23,6 %. Tehtävien teksteissä sukupuolittavista sanoista 59,7 % on maskuliinisia ja 40,3 % feminiinisiä erojen ollessa suuret eri kirjasarjojen välillä. Matematiikan kirjasarjoissa tytöt ja pojat ovat toiminnallisia ja aktiivisia ja molempien ryhmien edustajat on kuvattu tekemässä samankaltaisia asioita. (Tainio & Teräs 2010, 5-7, 28 -33, 59-62.)

Palmu (1992) on tutkinut aapisen välittämää sukupuoli-ideologiaa eli koko aapisen rakennettua maailmaa, jossa eri sukupuolta olevat henkilöt toimivat. Aapisen teksteissä ja kuvissa henkilöihin liitetään erilaisia merkityksiä ja kuvauksia, joita tarkastellessa voidaan nähdä, miten kirjan tekijät määrittelevät tytön ja pojan. Aapisten sukupuoli-ideologia on osa sosialisaatiota, jossa lapsi oppii oman ”roolinsa” ja paikkansa yhteiskunnassa. Tuloksista käy ilmi, että aapisissa esiintyy enemmän maskuliinisia kuin feminiinisiä hahmoja, joiden toiminta, harrastukset ja taidot ovat jakautuneet sukupuolen mukaan. Esimerkiksi tarinassa tyttö leipoo pullaa ja poika korjaa pyörän. Mekoon pukeutunut hiiri on pieni, nimetön ja hiljainen kun maskuliiniset hahmot juttelevat ja seikkailevat haalareissa. (Palmu 1992, 301 -311.)

Aikaisemmista tutkimuksista erityisesti hiljattain valmistunut Tainio & Teräs keskittyy tarkastelemaan sukupuolten määrällistä ja laadullista

esiintymistä oppikirjoissa. Tainion & Teräksen tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkastella opettajahahmojen sukupuolijakaumaa, eikä kehyskertomusten päähenkilöiden sukupuolittuneisuutta. Näihin kysymyksiin pyritään löytämään vastauksia käsillä olevassa tutkimuksessa.

2.4 Oppiaineiden maailmankuvat

Tekstiä ei lueta tyhjiössä, vaan lukija käyttää tulkintaan koko elämäänsä tai hakee virikkeitä maailman ymmärtämiseen. (Hiidenmaa 2004, 225.) Lukija vastaanottaa tekstien merkityksiä tulkiten niitä omasta kokemusmaailmastaan käsin ja liittää ne sitten omiin havaintoihinsa. (Palmu 1992, 303.)

Omanlaistaan maailmankuvaa välittämällä kukin oppiaine sosiaalistaa oman näkemyksenä mukaan. Aalto (2008, 79-80) kuvaa neljä oppiaineiden sosiaalistavaa näkökulmaa: tietosisältö ja maailmankuva, ajattelun ja opiskelun taidot, kielenkäytön konventiot sekä kielitaidon kehittäminen. Oppikirjojen taustalla vaikuttavat kulloinkin vallalla olevat näkemykset sekä kustannustoiminnan voitontavoittelu ja opetuksen tuotteistaminen. (Kauppinen ym. 2008, 204.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa kuvataan eri oppiaineiden oppisisältöjä ja tavoitteita. Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen tulee perustua yhteisölliseen näkemykseen kielestä, jolloin oppilas oppii käyttämään kieltä yhteisön tavoin sekä kielentämään maailmaa ja omaa ajatteluaan. Näin oppilas saa keinoja todellisuuden jäsentämiseen sekä mahdollisuuksia rakentaa uusia maailmoja ja kytkeä asioita uusiin yhteyksiin. Tavoitteena on, että oppilaasta tulee aktiivinen yhteiskuntaan vaikuttaja, joka tottuu pohtimaan ja ilmaisemaan tekstien herättämiä ajatuksia sekä kytkemään niitä omaan elämäänsä ja ympäristöönsä. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 46-49.)

Matematiikan opetuksen tehtävänä on tarjota mahdollisuuksia matemaattisen ajattelun kehittämiseen, yleisimpien ratkaisumenetelmien oppimiseen sekä luovan ja täsmällisen ajattelun kehittämiseen. Sen tulisi ohjata oppilasta ongelmien löytämiseen, muokkaamiseen ja ratkaisemiseen. Matematiikka vaikuttaa oppilaan henkiseen kasvamiseen sekä edistää oppilaan tavoitteellista toimintaa ja sosiaalista vuorovaikutusta. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 158.)

Ympäristö- ja luonnontiedon opetuksen tavoitteena on, että oppilas oppii tuntemaan ja ymmärtämään luontoa ja rakennettua ympäristöä, ihmisten erilaisuutta sekä terveyttä ja sairautta. Tavoitteena on myös lisätä oppilaan psyykkistä ja fyysistä itsetuntemusta, sosiaalista osaamista sekä itsensä ja muiden arvostamista. Opetus tukeutuu tutkivaan ja ongelma-keskeiseen lähestymistapaan, jonka lähtökohtana ovat oppilas, ympäröivä maailma ja hänen toimintansa yhteisön jäsenenä. Kokonaisuuksien opiskelu auttaa oppilasta ymmärtämään omaa ympäristöään sekä ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 170- 171.)

3 MENETELMÄ

Tutkimuksessa analyysin kohteena on joukko kolmannen luokan matematiikan, äidinkielen ja kirjallisuuden sekä ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoja. Tässä luvussa esitellään tutkimukseen valittuja oppikirjoja sekä tutkimuksen toteuttamista.

3.1 Oppikirja tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa analyysin kohteena on kolmen suuren kustannusyhtiön kolmannen luokan matematiikan, äidinkielen ja kirjallisuuden sekä ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjat. Seuraavassa esitellään kunkin kustantajan tarjoamaa oppimateriaalia oppiaineittain.

3.1.1 Matematiikka

WSOY:n matematiikan kirjasarjoista tässä tutkimuksessa mukana on Matikka 3 syys- ja kevätosa. Kirjan ovat tehneet Sari Rinne, Ann-Mari Sintonen ja Tuula Uus-Leponiemi. Kuvituksesta vastaavat Ilkka Ruokola ja Caro Knuutinen. Oppikirjan jokaiseen perusaukeamaan liittyy lisäaukeama, jolla on myös kotitehtävät. Lisätehtäväaukeama tarjoaa taitaville oppilaille haastavia ja matemaattista ymmärrystä syventäviä tehtäviä. Jokaisesta luvusta löytyy myös Matikka-peli, jonka avulla harjoitellaan opetettua asiaa hausalla tavalla. Lisäksi kunkin luvun lopussa on Löytöretki-aukeama, joka esittelee uusia näkökulmia matematiikkaan. Läpi koko kirjan päähenkilöinä esiintyvät Tero-opettaja, hänen kolmannen luokan oppilaansa ja Rufus-koira.

Otavan matematiikan oppimateriaalisarja on nimeltään Tuhattaituri, jonka ovat tehneet Katariina Asikainen, Kimmo Nyrhinen, Pekka Rokka

sekä Päivi Vehmas. Piirroksia on tehnyt Tarja Ilola. Tuntikokonaisuus rakentuu kahdesta perättäisestä aukeamasta, joissa on perustehtävien lisäksi lisätehtäviä kaikenlaisille oppilaille. Jokaisen jakson päätteeksi oppilas voi arvioida omaa osaamistaan. Päähenkilöinä ovat sukupuolettomat orava ja harakka sekä kolmasluokkalaiset Iida ja Antti.

Tammen matematiikan oppimateriaaleista tässä tutkimuksessa perehdytään Uusi Matikkamatka-sarjan kolmannen luokan kirjoihin. Tekijätiimiin kuuluvat Hellevi Putkonen, Jussi Sinnemäki, Virpi Mikkonen ja Marjatta Lilli sekä kuvittajat Pasi Pitkänen, Carlos Da Cruz ja Inkeri Patrakka. Perustehtäviin liittyvät koti- ja lisätehtävät löytyvät kirjan loppuosasta omina kokonaisuuksinaan. Jokaisen jakson lopusta löytyy itsearviointisivu sekä tietoa koteihin koulussa opiskelluista asioista. Päähenkilöinä esiintyvät robotit Mutteri ja Robo, koira Santtu sekä kolmasluokkalaiset Klaara ja Oiva.

Kuva 1 Matematiikan oppikirjoja

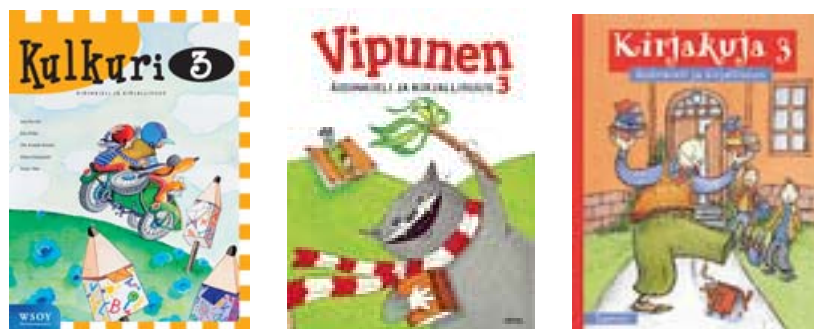
3.1.2 Äidinkieli ja kirjallisuus

Kulkuri – sarja on toinen WSOY:n äidinkielen ja kirjallisuuden kirjasarjoista. Sen ovat tehneet Anu Haviala, Elisa Helin, Ulla Iilomäki-Keisala, Minna Katajamäki ja Marjo Siter. Kehyskertomuksen on kirjoittanut Harri István Mäki ja kuvitukset on tehnyt Jukka Lemmetty. Oppikirjoissa on kahdeksan itsenäistä jaksoa, joista jokaisella on oma

tekstiympäristönsä (esim. kertomus, satu, tietoteksti, runo, näytelmä, mediatekstit) ja oppimisalueensa. Eri osa-alueiden opiskelussa apuna ovat mallinnetut tekstit ja tehtävät sekä opetusruutuihin koottu kielitieto. Kielitietoasioista on myös koonti kirjan lopussa. Kehyskertomuksen päähenkilöinä ovat posteljooni Armas ja hänen koiransa Penni sekä lapset Sanni, Mikko, Linda ja Tuomas.

Otavan äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjasarja Vipusen ovat tehneet Mari Heikkinen, Sinikka Herajärvi, Minna Konttinen ja Taina Lindfors. Kuvituksesta vastaa Pia Westerholm. Värien mukaan nimetyt jaksot alkavat suomalaisella taidekuvalla ja päättyvät opittujen asioiden kertaamisen runouden avulla. Päähenkilöinä esiintyvät herra Vipunen sekä kolkissa Loru Lorentso.

Kirjakuja on Tammen äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjasarja. Sen ovat tehneet Milena Komulainen, Harry Ahlvik, Kati Solastie, Jari Andersson ja Juha Alhainen. Kehyskertomuksen on kirjoittanut Karo Hämäläinen. Se sijoittuu kirjastoon, ja sen päähenkilöinä ovat kirjastonhoitaja Moilanen sekä sisarukset Matti ja Liisa. Kirjakujan on kuvittanut Salla Savolainen. Kirjakujan jokainen jakso rakentuu samalla tavalla: kirjallisuuskatkelmien lisäksi teeman ympärille on koottu luetunymmärtämisen tehtäviä, luovia tuottamistehtäviä sekä ohjeita projektin tekemiseen.

Kuva 2 Äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoja

3.1.3 Ympäristö- ja luonnontieto

Kahdesta WSOY:n luonnontiedon kirjasarjasta tutkimukseemme valikoitui Pisara-sarjan kolmannen luokan oppikirja. Pirara-sarjan tekijät ovat Hannele Cantell, Heikki Jutila, Harri Laiho, Jari Lavonen, Erkki Pekkala ja Heikki Saari. Kirjan ovat kuvittaneet Timo Kästämä, Laila Nevakivi ja Pertti Niska. Oppitunnin asiat ovat yhdellä aukeamalla ja ovat esitetty oppilaan tasolle sopivasti.

Otavan Koulun ympäristötieto- kirjan ovat tehneet Satu Arjanne, Matti Palosaari, Jyrki Uusi-Viitala ja Päivi Vehmas sekä kuvittaja Jorma Happonen. Oppikirja sisältää itsenäiseen työskentelyyn ja omien tutkimusten tekemiseen innostavia tutkijan sivuja, lajintuntemussivut sekä erilaisia karttoja oppimisen tukemiseksi.

Jäljillä on Tammen kirjasarja ympäristö- ja luonnontiedon opettamiseen. Sarjan tekijät ovat Jenni Grönqvist, Terhi Maskonen ja Katja Seppänen. Kuvittajina toimivat Elina Vanninen sekä Suvi Mannonen. Perustekstistä ja kuvista löytyy keskeisin opittava asia, minkä lisäksi tietoa voi syventää eriyttävien lisätekstien avulla.

Kuva 3 Ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoja

3.2 Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimukseen valituista oppikirjoista laskettiin manuaalisesti feminiinisten, maskuliinisten ja neutraalien hahmojen lukumäärät. Tekstien ja kuvitusten hahmot taulukoitiin erikseen. Eri oppiaineiden ja eri kustantajien kirjoja tarkasteltiin erikseen, kun taas saman kustantajan kirjasarjan syys- ja kevätlukukausien oppikirjoja on käsitelty yhtenä kirjana. Kaikkia hahmoja koskevat tarkastelut tehtiin kirjakohtaisesti, kun taas päähenkilöitä ja opettajahahmoja tarkasteltiin kaikki tutkimuksessa mukana olevat oppikirjat yhdistäen.

Pääosa oppikirjoissa esiintyvistä hahmoista kuului selkeästi johonkin määritellyistä sukupuoliluokista. Eläinhahmot olivat suurimmaksi osaksi sukupuoleltaan neutraaleja, ellei esimerkiksi vaatetus viitannut maskuliinisuuteen tai feminiinisyyteen. Myös joistakin ihmishahmoista oli ulkonäön tai nimen perusteella mahdotonta päätellä sukupuolta, jolloin kyseinen hahmo luokiteltiin neutraaliksi. Rajatapaukset käsiteltiin tapauskohtaisesti. Tällaisia olivat mm. Uppo-Nalle ja Muumipeikko, joiden nimessä tai ulkonäössä ei ole viitteitä sukupuoleen. Yleinen käsitys kuitenkin on, että nämä hahmot ovat maskuliinisia.

4 SUKUPUOLTEN ESIINTYMINEN OPPIKIRJOISSA

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sukupuolten lukumääräistä esiintyvyyttä käsiteltävänä olevien oppikirjojen teksteissä ja kuvituksissa. Erityisen kiinnostuksen kohteena olivat päähenkilöiden ja kirjoissa esiintyvien opettajahahmojen sukupuoli. Kaikkia hahmoja koskevat tarkastelut tehtiin kirjakohtaisesti, kun taas päähenkilöitä ja opettajahahmoja tarkasteltiin kaikki tutkimuksessa mukana olevat oppikirjat yhdistäen.

4.1 Oppikirjojen tekstien sukupuolittuneisuus

Ensimmäisenä tarkastelussa ovat kirjojen tekstit. Eri oppiaineiden ja eri kustantajien kirjoja tarkasteltiin erikseen, kun taas saman kustantajan kirjasarjan syys- ja kevätlukukausien oppikirjoja on käsitelty yhtenä kirjana.

4.1.1 Matematiikka

Taulukko 1 kuvaa sukupuolten esiintyvyyttä matematiikan oppikirjojen tehtävissä. Matematiikan tehtävissä henkilöitä mainitaan nimeltä, jolloin sukupuoli ilmenee selvästi. Neutraalit hahmot ovat eläimiä tai robotteja, joiden nimet eivät kuvaa sukupuolta. Kaikissa yksittäisissä matematiikan oppikirjoissa maskuliinisten hahmojen osuus on suurin.

Taulukko 1 *Sukupuolten esiintyvyys matematiikan oppikirjojen tehtävissä*

	Matikka 3	Uusi Matikkamatka 3	Tuhattaituri 3	Kaikki
Feminiini	103 (42 %)	27 (17 %)	198 (42 %)	328 (37 %)
Maskuliini	104 (43 %)	86 (56 %)	209 (44 %)	399 (46 %)
Neutraali	36 (15 %)	42 (27 %)	69 (14 %)	147 (17 %)
Yhteensä	24 (100 %)	155 (100 %)	476 (100 %)	874 (100 %)

Matematiikan eri oppikirjoissa on vaihtelua siinä, minkä verran niiden tehtävissä esiintyy eri sukupuolten edustajia. *Uusi Matikkamatka* - kirjassa on selvästi enemmän maskuliinisia (56 %) kuin feminiinisiä (17 %) hahmoja. Myös neutraalien hahmojen osuus (27 %) on tässä kirjassa suurempi kuin muissa matematiikan oppikirjoissa. *Matikka-* ja *Tuhattaituri* – kirjoissa feminiinisiä hahmoja esiintyy yhtä paljon (42 %) ja maskuliinisia hahmoja vain hiukan enemmän.

4.1.2 Äidinkieli ja kirjallisuus

Äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen tarinoiden sukupuolittuneisuutta kuvataan taulukossa 2. Maskuliiniset hahmot ovat selvässä enemmistössä kaikkien oppikirjojen tarinoissa.

Taulukko 2 Sukupuolten esiintyvyys äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen tarinoissa

	Kulkuri 3	Kirjakuja 3	Vipunen 3	Kaikki
Feminiini	62 (36 %)	27 (29 %)	47 (35 %)	136 (34 %)
Maskuliini	95 (54 %)	52 (57 %)	76 (56 %)	223 (55 %)
Neutraali	17 (10 %)	13 (14 %)	13 (9 %)	43 (11 %)
Yhteensä	174 (100 %)	92 (100 %)	136 (100 %)	40 (100 %)

Yli puolet (55 %) kaikkien äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen tarinoissa esiintyvistä hahmoista on maskuliinisia. *Kirjakujassa* esiintyy samanaikaisesti suurin maskuliinisten hahmojen enemmistö (57 %) sekä pienin feminiinisten hahmojen vähemmistö (29 %). Pienin ero maskuliinisten (54 %) ja feminiinisten (36 %) hahmojen välillä on *Kulkurissa*. Kaikkien kirjojen hahmoista neutraaleja on 11 %.

4.1.3 Ympäristö- ja luonnontieto

Ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen tekstit ovat hyvin sukupuolineutraaleja. Tämä näkyy selvästi taulukosta 3, joka kuvaa

sukupuolten esiintyvyyttä ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen teksteissä.

Taulukko 3 Sukupuolten esiintyvyys ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen teksteissä

	Pisara 3	Jäljillä 3	Koulun ympäristötieto	Kaikki
Feminiini	4 (22 %)	0 (0 %)	5 (25 %)	9 (18 %)
Maskuliini	4 (22 %)	1 (8 %)	5 (25 %)	10 (20 %)
Neutraali	10 (56 %)	11 (92 %)	10 (50 %)	31 (62 %)
Yhteensä	18 (100 %)	12 (100 %)	20 (100 %)	50 (100 %)

Ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen teksteissä esiintyy hyvin vähän henkilöitä tai hahmoja. Suurin osa (62 %) näistä on neutraaleja. *Jäljillä* – kirjassa neutraaleja hahmoja on 92 %, jonka lisäksi vain yksi maskuliininen hahmo (8 %). Sekä *Pisarassa* että *Koulun ympäristötiedossa* esiintyy feminiinisiä ja maskuliinisiä hahmoja tasaisesti, *Pisarassa* neutraalien hahmojen osuus on hieman suurempi.

Tarkasteltaessa sukupuolten esiintyvyyttä tässä tutkimuksessa mukana olevien oppikirjojen teksteissä, havaitaan maskuliinisten hahmojen olevan feminiinisiä yleisempiä. Lisäksi oppikirjoissa esiintyy neutraaleja, esimerkiksi eläinhahmoja, joiden sukupuolta ei pysty määrittämään.

4.2 Oppikirjojen kuvitusten sukupuolittuneisuus

Tässä luvussa tarkastellaan sukupuolten määrällistä esiintyvyyttä oppikirjojen kuvituksissa. Oppiaineita käsitellään toisistaan erillisinä.

4.2.1 Matematiikka

Taulukko 4 kuvaa sukupuolten esiintyvyyttä matematiikan oppikirjojen kuvituksissa. Matematiikan oppikirjojen yhteenlaskettu maskuliinisten

hahmojen määrä on selvä enemmistö (45 %) kaikista kuvien hahmoista. Erot eri oppikirjojen välillä ovat kuitenkin suuria.

Taulukko 4 Sukupuolten esiintyvyys matematiikan oppikirjojen kuvituksissa

	Matikka 3	Uusi Matikkamatka 3	Tuhattaituri 3	Kaikki
Feminiini	174 (43 %)	135 (20 %)	151 (26 %)	460 (28 %)
Maskuliini	214 (54 %)	392 (59 %)	149 (25 %)	755 (45 %)
Neutraali	12 (3 %)	143 (21 %)	290 (49 %)	445 (27 %)
Yhteensä	400 (100 %)	670 (100 %)	590 (100 %)	1660 (100 %)

Matikka – kirjan kuvituksissa esiintyvistä hahmoista enemmistö (54 %) on maskuliinisia. Neutraalien hahmojen osuus on tässä kirjassa hyvin pieni (3 %) ja feminiinisten hahmojen osuus suurin (43 %) kaikista matematiikan oppikirjoista. Sekä suurin maskuliinisten hahmojen (59 %), että pienin feminiinisten hahmojen (20 %) osuus on *Uusi Matikkamatka* – kirjassa. *Tuhattaiturin* kuvituksissa feminiinisiä (26 %) ja maskuliinisia (25 %) hahmoja on lähes yhtä paljon, neutraalien hahmojen osuuden (49 %) ollessa lähes puolet kaikista kuvien hahmoista.

4.2.2 Äidinkieli ja kirjallisuus

Maskuliiniset hahmot ovat enemmistössä äidinkielen ja kirjallisuuden kuvituksissa kaikissa oppikirjoissa. Tämä näkyy taulukosta 5, joka kuvaa sukupuolten esiintyvyyttä äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen kuvituksissa.

Taulukko 5 Sukupuolten esiintyvyys äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen kuvituksissa

	Kulkuri 3	Kirjakuja 3	Vipunen 3	Kaikki
Feminiini	171 (39 %)	153 (36 %)	76 (28 %)	400 (35 %)
Maskuliini	229 (52 %)	195 (46 %)	114 (42 %)	538 (47 %)
Neutraali	42 (9 %)	80 (18 %)	82 (30 %)	204 (18 %)
Yhteensä	442 (100 %)	428 (100 %)	272 (100 %)	1142 (100 %)

Suurin maskuliininen enemmistö (52 %) on *Kulkurin* kuvituksissa. Tässä kirjassa on kuitenkin vain vähän neutraaleja hahmoja (9 %) ja kaikista oppikirjoista suurin feminiinisten hahmojen (39 %) osuus. Tasaisin jakauma feminiinisten (36 %) ja maskuliinisten (46 %) hahmojen välillä on *Kirjakujassa*, jossa lähes viidennes (18 %) kuvien hahmoista on neutraaleja. *Vipusessa* ero maskuliinisten (42 %) ja feminiinisten (28 %) hahmojen määrän välillä on suurin. Myös neutraalien hahmojen (30 %) osuus on *Vipusessa* suurempi kuin muissa äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa.

4.2.3 Ympäristö- ja luonnontieto

Ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen kuvituksissa esiintyy feminiinisiä ja maskuliinisiä hahmoja melko tasaisesti. Eri oppikirjojen välillä on kuitenkin eroja, mikä näkyy taulukosta 6. Tämä taulukko kuvaa sukupuolten esiintyvyyttä ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen kuvituksissa.

Taulukko 6 Sukupuolten esiintyvyys ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen kuvituksissa

	Pisara 3	Jäljillä 3	Koulun ympäristötieto	Kaikki
Feminiini	97 (32 %)	51 (44 %)	112 (41 %)	260 (38 %)
Maskuliini	145 (49 %)	49 (42 %)	108 (40 %)	302 (44 %)
Neutraali	57 (19 %)	17 (14 %)	51 (19 %)	125 (18 %)
Yhteensä	299 (100 %)	117 (100 %)	271 (100 %)	687 (100 %)

Ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoista sukupuolineutraalein on *Koulun ympäristötieto*, jonka kuvituksissa feminiinisten hahmojen osuus on 41 % ja maskuliinisten 40 %. Neutraaleja hahmoja tässä kirjassa on 19 %. Hyvin tasainen jakauma on myös *Jäljillä* – kirjassa, jossa feminiinisiä hahmoja on 44 % ja maskuliinisiä 42 %. *Jäljillä* – kirjassa on pienin

neutraalien hahmojen osuus (14 %). Suurin ero feminiinisten (32 %) ja maskuliinisten (49 %) hahmojen välillä on *Pisaran* kuvituksissa.

Tämän tutkimuksen oppikirjojen kuvituksissa on runsaasti vaihtelua siinä, minkä verran niissä esiintyy eri sukupuolten edustajia. Useimmissa oppikirjoissa kuvien enemmistö kuvaa maskuliinisia hahmoja, mutta myös muunlaisia jakaumia on havaittavissa.

4.3 Eroavuuksia oppikirjojen tekstien ja kuvien sukupuolittuneisuudessa

Tässä luvussa tarkastellaan tehtävien ja kuvien sukupuolittuneisuuden eroavaisuuksia eri oppikirjoissa. Tarkastelun havainnollistamiseen käytetään oppikirjoista poimittuja esimerkkejä.

4.3.1 Matematiikka

Sukupuolten esiintyvyyttä matematiikan oppikirjojen tehtävissä ja kuvituksissa tarkastellaan taulukoissa 1 ja 4. Kaikkien oppikirjojen tehtävissä feminiinisiä hahmoja esiintyy 37 % ja kuvituksissa vain 28 %. Maskuliinisia hahmojen osuus on lähes yhtä suuri tehtävissä ja kuvituksissa.

Matikka – kirjassa feminiinisten hahmojen osuus on lähes samansuuruinen tehtävissä (42 %) ja kuvituksissa (43 %), mutta maskuliiniset hahmot esiintyvät huomattavasti useammin kuvissa (54 %) kuin tehtävissä (43 %). Esimerkin 1 kuvassa esiintyy kaksi maskuliinista hahmoa sekä yksi feminiininen ja yksi neutraali. Sivun tehtävissä ei ole henkilöahmoja, joten sukupuolisuus määrittyy vain kuvan välityksellä. (Rinne ym. 2008, 47.)

Esimerkki 1

Matikka- oppikirjan tehtävissä ei mainita opettajan sukupuolta, mutta kuvituksissa esiintyy vain miespuolinen opettaja.

Esimerkki 2

Enemmistö kuvitusten hahmoista on maskuliinisia, kuten esimerkissä 2, jossa esiintyy kolme tyttöä ja kolme poikaa sekä miesopettaja. (Rinne ym. 2008, 30.)

Uusi Matikkamatka – kirjassa neutraaleja hahmoja on tehtävissä (27 %) enemmän kuin kuvituksissa (21 %). Kuvituksissa sekä maskuliinisia että feminiinisiä hahmoja on enemmän kuin tehtävissä.

Esimerkki 3

Kuten esimerkissä 3, *Uusi Matikkamatka* – kirjassa esiintyy sukupuoleltaan neutraaleja robotteja. Robotit esiintyvät sekä tehtävissä että kuvituksissa. (Putkonen ym. 2009, 116.)

Esimerkki 4

Esimerkin 4 tehtävissä mainitaan sukupuolettomasti aikuisia ja lapsia, kuvituksessa esiintyy neljä maskuliinista ja kaksi feminiinistä henkilöä. (Putkonen ym. 2009, 162.)

Tuhattaiturin kuvitus on toisista matematiikan kirjoista poiketen hyvin sukupuoletonta. Jopa 49 % *Tuhattaiturin* kuvituksissa esiintyvistä hahmoista on sukupuoleltaan neutraaleja, kun tehtävissä vain 14 % hahmoista on neutraaleja. Esimerkissä 5 tehtävät ovat kertolaskuja, joissa ei esiinny hahmoja. Sivun kuvituksessa esiintyy kaksi sukupuoleltaan neutraalia eläinhahmoa. (Asikainen ym. 2008, 122.)

$2 \cdot 30 \text{ €}$ $= 2 \cdot 3 \cdot 10 \text{ €}$ $= 6 \cdot 10 \text{ €}$ $= 60 \text{ €}$	$2 \cdot 300 \text{ €}$ $= 2 \cdot 3 \cdot 100 \text{ €}$ $= 6 \cdot 100 \text{ €}$ $= 600 \text{ €}$
---	---

Esimerkki 5

Kuvissa feminiinisiä hahmoja (26 %) on hieman enemmän kuin maskuliinisia (25 %), vaikka tehtävissä esiintyvistä hahmoista enemmistö on maskuliinisia (44 %).

Vuoristorata on 962 metriä pitkä. Antti on kiertänyt radan jo seitsemän kertaa. Kuinka pitkän matkan hän on kiertänyt vuoristoradassa yhteensä?

$7 \cdot 962 \text{ m}$

		9	6	2	
·				7	
	6	7	3	4	x x

Tulos: 6734 metriä

- Kerro ensin ykköset, sitten kymmenet ja lopuksi sadat.
- Muista lisätä muistinumero.

Esimerkki 6

Tehtävässä ja siihen liittyvässä kuvassa esiintyvät sukupuolet jakaantuvat eri tavoin. Esimerkissä 6 tehtävässä mainitaan yksi sukupuoleltaan maskuliininen hahmo, mutta kuvassa esiintyy yksi maskuliininen ja yksi feminiininen henkilö. (Asikainen ym. 2008, 114.)

4.3.2 Äidinkieli ja kirjallisuus

Taulukossa 2 tarkastellaan äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa olevien tarinoiden ja taulukossa 5 kuvitusten sukupuolittuneisuutta. Feminiinisiä hahmoja kaikkien oppikirjojen tarinoissa esiintyvistä hahmoista on 34 % ja kuvituksissa 35 %. Maskuliinisten hahmojen osuus on tarinoissa (55 %) suurempi kuin kuvituksissa (47 %) ja neutraalien hahmojen osuus sen sijaan kuvituksissa (18 %) tarinoita (11 %) suurempi.

Kulkurissa tarinoiden ja kuvitusten sukupuolittuneisuus on melko tasaista. Sekä maskuliinisia että neutraaleja hahmoja esiintyy hieman enemmän tarinoissa kuin kuvituksissa. Maskuliinisten hahmojen osuus on yli 50 % sekä tarinoissa että kuvituksissa. Esimerkki 7 on tarinasta *Löytötavarat*, jossa esiintyvät henkilöt ovat myös kuvassa. Tarinassa ja kuvassa seikkailevat Armas ja Penni sekä ystävykset Sanni ja Linda. (Haviala ym. 2009, 32.)

Esimerkki 7

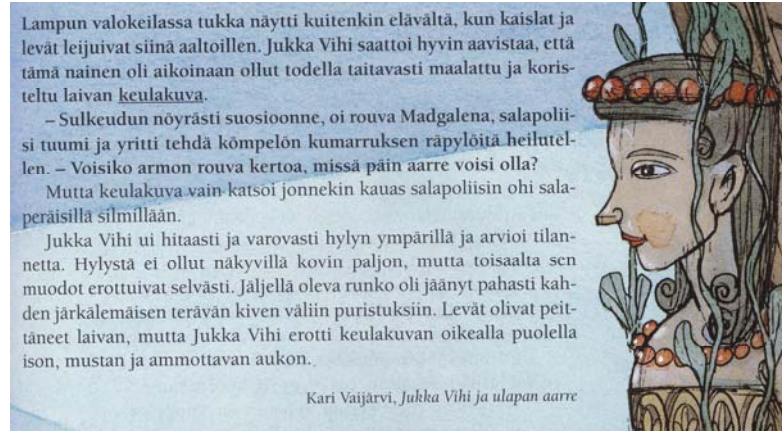
Kaikilla sivuilla tarinoiden ja kuvitusten sukupuolittuneisuus ei ole yhtä tasaista kuin esimerkissä 7. Suurin ero on feminiinisissä hahmoissa, joiden osuus tarinoissa on 36 % ja kuvituksissa 39 %.

Esimerkki 8

Vili kirjastoautossa – tarinassa (esimerkki 8) esiintyvistä kahdesta pojasta ja mummosta sivun kuvituksessa on vain feminiininen hahmo. (Haviala ym. 2009, 61.)

Kirjakujan tarinoissa (57 %) esiintyy maskuliinisia hahmoja enemmän kuin kuvituksissa (46 %). Maskuliinisten hahmojen määrää lisää kirjastonhoitaja Moilanen, joka kulkee kehyskertomuksessa läpi kirjan. Feminiinisiä hahmoja on enemmän kuvituksissa (36 %) kuin tarinoissa (29 %). Esimerkki 9 on tarinasta *Salapoliisi Vihi ja syvyyksien aarre*, jossa seikkailee maskuliininen salapoliisi Jukka Vihi. Tarinan kuvituksessa esiintyy feminiininen laivan keulakuvahahmo. (Komulainen ym. 2001, 40-41.)

Esimerkki 9

Myös neutraaleja hahmoja esiintyy enemmän kuvituksissa (18 %) kuin tarinoissa (14 %). Kuvituksissa esiintyy paljon sukupuoleltaan neutraaleja eläinhahmoja.

Esimerkki 10

Esimerkki 10 on tarinasta *Jänis ja pakkasen* jossa jänis kisailee pakkasen kanssa. (Komulainen ym. 2001, 98- 99.) Tarinan ja siihen liittyvien tehtävien kuvituksessa esiintyy useita eläinhahmoja.

Suurimmat erot kuvitusten ja tarinoiden sukupuolittuneisuudessa ovat *Vipusessa*. Sen tarinoissa maskuliinisia hahmoja on 56 % ja feminiinisiä

35 %, mutta kuvituksissa vain 42 % maskuliinisia ja 28 % feminiinisiä. Neutraaleja hahmoja *Vipusen* tarinoissa on vain 9 %, mutta kuvituksissa neutraalien hahmojen osuus on 30 %.

Esimerkki 11

Vipusen kuvituksissa on käytetty runsaasti sukupuoleltaan neutraaleja eläinhahmoja, kuten esimerkissä 11. Tarina kertoo Feetu-tontusta, jonka lisäksi kuvissa esiintyy useita eläimiä. (Heikkinen ym. 2006, 76-77.)

Esimerkki 12

Esimerkki 12 on tarinasta *Aaveena kummitustalossa*, jossa seikkailee kaksi poikaa. Kuvituksessa on heidän lisäksi feminiinisiä hahmoja. (Heikkinen ym. 2006, 52-53.)

4.3.3 Ympäristö- ja luonnontieto

Ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen tekstit ovat hyvin sukupuolineutraaleja. Kaikkien oppikirjojen hahmoista 62 % on neutraaleja, 18 % feminiinisiä ja 20 % maskuliinisia. Kuvituksissa hahmoilla on selkeästi määrittyvä sukupuoli, vain 18 % kuvitusten hahmoista on neutraaleja. Suurin osuus (44 %) ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen kuvituksissa esiintyvistä hahmoista on maskuliinisia ja 38 % feminiinisiä.

Pisarassa maskuliinisten ja feminiinisten hahmojen osuus on teksteissä yhtä suuri (22 %), mutta kuvituksissa maskuliinisia (49 %) hahmoja on enemmän kuin feminiinisiä (32 %). Neutraalien hahmojen osuus on teksteissä 56 % ja kuvituksissa 19 %.

Esimerkki 13

Esimerkki 13 on kappaleesta 38, *Sähköllä saadaan aikaan valoa, lämpöä ja liikettä*. Kappaleen tekstissä kerrotaan sähkölaitteiden toiminnasta, eikä siinä esiinny henkilöitä. Kuvassa olevista hahmoista kaksi on feminiinisiä ja yksi maskuliininen. (Cantell ym. 2007, 94-95.)

1 Saat retkeillä luonnossa. Muista kuitenkin, että toisten pihalle ei saa mennä ilman lupaa.

2 Telttailu on sallittua maastossa, kunhan et mene liian lähelle toisten taloja. Muista, ettet melua tai aiheuta vahinkoa alueen omistajalle.

Esimerkki 14

Kappaleessa 52, *Nauti retkeilystä kesällä!* (esimerkki 14) luetellaan jokamiehenoikeuksia. Tekstissä annetaan ohjeita yksikön toiselle persoonalle sukupuolta mainitsematta. Kuvituksessa retkellä on kolme hahmoa, joista kaksi on maskuliinisia ja yksi feminiininen. (Cantell ym. 2007, 132.)

Jäljillä -kirjan teksteissä esiintyy vain vähän henkilöitä. Näistä 8 % on maskuliinisia ja 92 % neutraaleja. Feminiinisiä henkilöitä tai hahmoja tämän oppikirjan teksteissä ei esiinny. Kuvituksissa feminiinisiä hahmoja on 44 %, maskuliinisia 42 % ja neutraaleja 14 %.

Esimerkki 15

Kappaleessa *Kevät lähestyy*, kerrotaan kevään ilmiöistä (esimerkki 15). Tekstissä ei mainita henkilöitä, mutta kuvituksessa esiintyy ihmishahmoja. Näistä kaksi on feminiinisiä ja kaksi maskuliinisia. (Grönqvist ym. 2004, 104.)

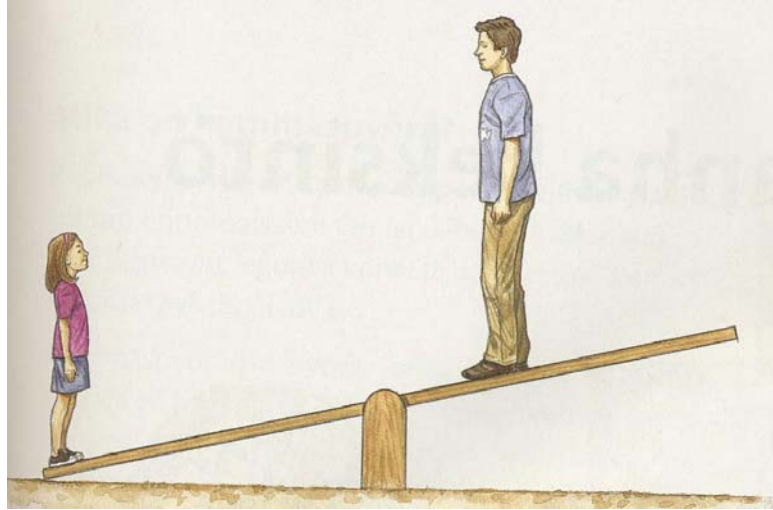

Esimerkki 16

Myöskään esimerkin 16 kappaleessa, *Kartan käyttö maastossa*, ei esiinny henkilöahmoja. Kuvituksessa on karttojen ja karttamerkkien lisäksi kuvattu maskuliininen suunnistaja. (Grönqvist ym. 2004, 54-55.)

Koulun ympäristötiedossa feminiinisiä hahmoja on teksteissä 25 % ja kuvituksissa 41 %. Maskuliinisia hahmoja on lähes sama määrä kuin feminiinisiä, teksteissä 25 % ja kuvituksissa 40 %. Neutraalien hahmojen osuus on teksteissä 50 % ja kuvituksissa 19 %.

Esimerkki 17

Kappaleen 35, *Vipu on yksinkertainen kone*, tekstissä esiintyy Puuhasen perheen isä, pikkusisko ja isosisko (esimerkki 17). Myös kappaleen kuvituksissa on sekä maskuliinisia että feminiinisiä henkilöitä. (Arjanne ym. 2009, 134-135.)

Esimerkki 18

Esimerkki 18 on kappaleesta 43, *Koira on uskollinen ystävä*, jossa kerrotaan koirasta lemmikkinä sekä sen käytöstä erilaisissa tehtävissä. Teksti on sukupuoleltaan neutraalia, mutta kuvassa esiintyy maskuliininen tullivirkailija. (Arjanne ym. 2009, 154-156.)

4.4 Oppikirjojen päähenkilöiden sekä opettajahahmojen sukupuoli

Tutkimuksessa mukana olevista oppikirjoista kuudessa oli kirjan läpi esiintyviä päähenkilöitä. Näistä yhteensä 22:sta päähenkilöstä 13 oli maskuliinisia ja viisi feminiinistä (katso taulukko 7). Neutraaleja päähenkilöitä oli neljä.

Taulukko 7 Oppikirjojen päähenkilöiden sukupuoli

Kirja	Maskuliininen	Feminiininen	Neutraali
Jäljillä	-	-	-
Kirjakuja	2	1	-
Koulun ympäristötieto	-	-	-
Kulkuri	4	2	-
Matikka	2	-	-
Pisara	-	-	-
Tuhattaituri	1	1	2
Uusi matikkamatka	2	1	2
Vipunen	2	-	-

Oppikirjojen teksteissä opettajahahmo esiintyi yhteensä 53 kertaa. Näistä 50 oli neutraaleja, yksi feminiininen ja kaksi maskuliinista. Kuvia opettajista oli 29, joista viisi feminiinistä ja 24 maskuliinista. Tapauksia, joissa tekstin opettajahahmo oli neutraali ja sukupuoli määritettiin kuvan perusteella oli kuusi. Kaikissa näissä tapauksissa kuva määritteli opettajan maskuliiniseksi.

Taulukko 8 *Oppikirjoissa esiintyvien opettajien sukupuoli*

Kirja	Teksti			Kuva			*	
	m	f	n	m	f	n	m	f
Jäljillä	-	-	1	-	2	-	-	-
Kirjakuja	-	-	1	-	1	-	-	-
Koulun ympäristötieto	-	-	1	1	2	-	1	-
Kulkuri	-	1	3	2	-	-	2	-
Matikka	2	-	5	8	-	-	-	-
Pisara	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuhattaituri	-	-	34	13	-	-	3	-
Uusi matikkamatka	-	-	-	-	-	-	-	-
Vipunen	-	-	5	-	-	-	-	-

*edellisistä tapaukset joissa tekstissä hahmo on neutraali, mutta kuvassa maskuliininen tai feminiininen

POHDINTA

”Onko se tyttö vai poika?”, kysytään tuoreelta äidiltä ensimmäiseksi. Uutispätkässä kiinnijääneestä rattijuoposta iän jälkeen tärkeimpänä määrittelevänä ominaisuutena mainitaan sukupuoli. Kadulla vastaantuleva henkilö, jonka sukupuolta on ulkoisesti vaikea päätellä kääntää katseet ja aiheuttaa pohdiskelua ”Olikohan tuo mies vai nainen?”. Sukupuoli määrittelee keitä olemme, keitä meistä voi tulla ja mitä meiltä odotetaan.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin oppikirjoissa esiintyvien hahmojen sukupuolisuutta lukumäärällisesti laskettuna. Maskuliinisten hahmojen havaitaan olevan feminiinisiä yleisempiä tarkasteltaessa sukupuolten esiintyvyyttä tässä tutkimuksessa mukana olevien oppikirjojen teksteissä. Kuvituksissa on runsaasti vaihtelua siinä, minkä verran niissä esiintyy eri sukupuolten edustajia. Useimmissa oppikirjoissa kuvien enemmistö kuvaa maskuliinisia hahmoja, mutta myös muunlaisia jakaumia on havaittavissa.

Yhteiskunnassamme pyritään kohti sukupuolista tasa-arvoa. Niin hallituksen tasa-arvo-ohjelma kuin perusopetuksen opetussuunnitelman korostavat sukupuolineutraaliutta opetuksessa ja oppimateriaaleissa. Oppikirjat kuvastavat ympäröivän yhteiskunnan rooleja ja asenteita sekä ovat osa sosialisaatiota, jossa lapsi oppii oman ”roolinsa” ja paikkansa yhteiskunnassa. Onkin erittäin huolestuttavaa, että tutkimusten tulokset osoittavat uusimpienkin oppikirjojen korostavan voimakkaasti maskuliinisuutta. Tainio ja Teräs (2010) selvittävät raportissaan maskuliinisten ja feminiinisten henkilöiden määrää oppikirjojen teksteissä ja kuvituksissa. Tulokset osoittavat, että sukupuolijakauma ei ole tasainen, vaan maskuliiniset hahmot ovat esillä enemmän kuin feminiiniset. Useissa teksteissä lisäksi maskuliininen henkilö kuvataan rohkeaksi sankariksi ja tyttö vastuulliseksi. (Tainio & Teräs 2010, 5-7, 28 -33, 59-62.) Opetuksen tavoitteena on lisätä oppilaan psyykkistä ja fyysistä itsetuntemusta, sosiaalista osaamista sekä itsensä ja muiden arvostamista. Kyseenalaista on, miten nämä tavoitteet toteutuvat opetuksen perustuessa sukupuolijakaumaltaan vääristyneisiin oppikirjoihin.

Koulussa oppilaaseen suorimmin vaikuttava auktoriteetti on opettaja. Tämän vuoksi tutkimuksessa oltiin erityisen kiinnostuneita siitä, miten opettajahahmojen sukupuolisuus jakaantuu tarkasteltavissa oppikirjoissa. Oppikirjojen teksteissä opettaja kuvataan lähes poikkeuksetta sukupuoleltaan neutraalina. Kuvituksissa sukupuolineutraalius poistuu ja jopa 24 oppikirjojen 29:stä opettajan kuvasta on maskuliinisia. Kaikissa tapauksissa, joissa teksti ja kuva ovat samassa yhteydessä, määrittelee kuva opettajan sukupuoleltaan maskuliiniseksi. Myös ainoa kirjoissa esiintyvä rehtori on mies. Valtaosa kouluissa työskentelevistä opettajista on naisia, joten on käsittämätöntä, millaista asennetta oppikirjat lapsille välittävät.

Toinen tutkimuksen erityinen mielenkiinnon kohde oli oppikirjojen päähenkilöiden sukupuolijakauma. Kuudessa tutkimuksessa mukana olevista oppikirjoista on kirjan läpi esiintyvä päähenkilö. Päähenkilöitä on yhteensä 22, joista 13 on maskuliinisia, neljä neutraaleja eläinhahmoja ja viisi feminiinistä. Ammatiltaan päähenkilöt ovat mm. kirjastonhoitaja, posteljooni ja opettaja, kaikki miehiä. Maskuliinisten henkilöiden yhteiskunnallinen merkitys nousee oppikirjoissa uusiin mittaluokkiin. Oppikirjojen taustalla on todettu vaikuttavan kulloinkin vallalla olevat näkemykset, joten voimmeko päätellä yhteiskuntamme arvostavan erityisesti maskuliinista työpanosta?

Oppikirjojen yhteiskunnallinen merkitys on suuri, ohjaavathan ne koulujen työtä ja oppilaiden ajattelua toimien opetussuunnitelman korvikkeena. Tällainen piilo-opetussuunnitelma antaa oppilaille viestejä eri sukupuolille kuuluvista ominaisuuksista ja toteuttaa tiedostamattomia virhepäätelmiä. Hallituksen tasa-arvo-ohjelma kannustaa opettajia käyttämään sukupuolisidonnaisuutta purkavia asenteita ja opetustapoja. Samaan aikaan opettajien on todettu olevan hyvin oppimateriaalisidonnaisia. Tämän tutkimuksen valossa toivoisinkin keskustelua koulujen välittämästä sukupuolimallista. Opettajien olisi hyvä pohtia mahdollisuuksiaan turvata sukupuolisen tasa-arvoisuuden toteutuminen koulussa ja suhtauduttava kriittisesti käytössään oleviin oppikirjoihin.

LÄHTEET

- Aalto, E. 2008. Mihin koulun tekstit sosiaalistavat? S2-oppijan haasteita. Teoksessa Garant, M., Helin, I., Yli-Jokipii, H. (toim.) Kieli ja globalisaatio. AFinLan vuosikirja 2008 / n:o 66.
- Hiidenmaa, P. 2004. Suomen kieli – who cares? Keuruu: Otavan kirjapaino oy.
- Häkkinen, K. 2002. Suomalaisen oppikirjan vaihteita. Helsinki: Suomen tietokirjailijat Ry.
- Kauppinen, M., Saario, J., Huhta, A., Keränen, A., Luukka, M-R., Pöyhönen, S., Taalas, P. & Tarnanen, M. 2008. Kielten oppikirjat tekstimaailmaan ja –toimintaan sosiaalistajina. Teoksessa Garant, M., Helin, I., Yli-Jokipii, H. (toim.) Kieli ja globalisaatio. AFinLan vuosikirja 2008 / n:o 66.
- Koski, L. 1999. Hyvä tyttö ja hyvä poika. Teoksessa Tolonen, T. (toim.) Suomalainen koulu ja kulttuuri. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 21-49.
- Lahelma, E. & Gordon, T. 1999. Rajankäyntiä – sukupuoli opetussuunnitelmassa ja koulun käytännöissä. Teoksessa Arnesen, A-L. ym. (toim.) Eroja ja yhtäläisyyksiä. Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä. Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitoksen julkaisuja.
- Palmu, T. 1992. Nimetön hiiri ja Simo Siili. Aapisten sukupuoli-ideologia. Teoksessa Näre, S. & Lähteenmaa, J. (toim.) Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Tampere: Tammer-Paino Oy, 301-313.
- Palmu, T. 1999. Kosketuspintoja sukupuoleen: Opettajat, ruumiillisuus ja sukupuoli. Teoksessa Tolonen, T. (toim.) Suomalainen koulu ja kulttuuri. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 181-202.
- POPS 2004 = Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.

- Soininen, M., Karkiainen, R. & Tuusa, J. 2001. Luokanopettajiksi opiskelevat sukupuolten välisen tasa-arvon toteuttajina. Teoksessa Anttila, M., Laes, T. & Suomala, J. (toim.) Opettaja oppimassa. Tutkimustietoa opettajuudesta, oppimisesta ja opetuksesta. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja B: 69, 149-190.
- Tainio, L. & Teräs, T. 2010 Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa.
http://www.oph.fi/download/126079_Sukupuolijasennys_perusopetus_oppikirjoissa.pdf Tulostettu 15.9.2010
- Uusikylä, K. & Atjonen, P. 2002. Didaktiikan perusteet. Helsinki: WSOY.

Tutkimuksessa mukana olleet oppikirjat:

- Arjanne, S., Palosaari, M., Uusi-Viitala, J. & Vehmas, P. 2009. Koulun ympäristötieto 3. Helsinki: Otava.
- Asikainen, K., Nyrhinen, K., Rokka, P. & Vehmas, P. 2009. Tuhattaituri 3a. Helsinki: Otava.
- Asikainen, K., Nyrhinen, K., Rokka, P. & Vehmas, P. 2009. Tuhattaituri 3b. Helsinki: Otava.
- Cantell, H., Jutila, H., Laiho, H., Lavonen, J., Pekkala, E. & Saari, H. 2007. Pisara 3. Ympäristö- ja luonnontieto. Helsinki: WSOY.
- Grönqvist, J., Maskonen, T., Seppänen, K., 2008. Jäljillä 3. Ympäristö- ja luonnontieto. Helsinki: Tammi.
- Haviala, A., Helin, E., Ilomäki-Keisala, U., Katajamäki, M. & Siter, M. 2009. Kulkuri 3. Äidinkieli ja kirjallisuus. Helsinki: WSOY.
- Heikkinen, M., Herajärvi S., Konttinen, M. & Lindfors, T. 2007. Vipunen 3. Äidinkieli ja kirjallisuus. Helsinki: Otava.
- Komulainen, M., Ahlvik, H., Solastie, K., Andersson, J. & Alhainen, J. 2009. Kirjakuja 3. Äidinkieli ja kirjallisuus. Helsinki: Tammi.
- Putkonen, H., Sinnemäki, J., Mikkonen V. & Lilli, M. 2009. Uusi Matikkamatka 3 Kevät. Helsinki: Tammi.

Putkonen, H., Sinnemäki, J., Mikkonen V. & Lilli, M. 2009. Uusi
Matikkamatka 3 Syksy. Helsinki: Tammi

Rinne, S., Sintonen, A-M. & Uus-Leponiemi T. 2009. Matikka 3 Kevät.
Helsinki: WSOY

Rinne, S., Sintonen, A-M. & Uus-Leponiemi T. 2009. Matikka 3 Syksy.
Helsinki: WSOY

